

Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ (Απρίλιος 2008)

Συγγραφέας: ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

Ο άνθρωπος στην αρχή της πορείας του θεοποίησε τα στοιχεία και τα φαινόμενα της φύσης. Όταν όμως άρχισε να ανακαλύπτει τα μυστικά της θεοποίησε τον εαυτό του. Έφθασε μάλιστα στην αλαζονία να πιστέψει ότι θα υποτάξει τη φύση. Δεν την υπέταξε όμως την αρρώστησε. Με όργανο την τεχνολογική γνώση επέπεσε με τυφλή εχθρότητα στο βιοσύστημα του πλανήτη μας. Κατέστρεψε τα οικοσυστήματά του και παραμόρφωσε τις συνθήκες ζωής στη βιόσφαιρα. Ενέδωσε στον πειρασμό της ληστρικής και αλόγιστης «εκμετάλλευσης» και «αξιοποίησης» της φύσης. Επέδειξε «ύβριν» προς την κτίση του Θεού και τον δικό του «οίκο», τον περιβάλλοντα χώρο. Η «ύβρις» όμως φέρει τη Νέμεση. Και έφερε τις νέες πληγές του Φαραώ: την αποψίλωση των δασών, τις πλημμύρες, τους καύσωνες, τις ξηρασίες, τις κατολισθήσεις εδαφών και τη μόλυνση του εδάφους, των υδάτων και των αέρων.

Η φύση έχασε την ευκρασία των αέρων της που έφερνε την ευφορία στην ψυχή και στο πνεύμα του ανθρώπου και στους καρπούς της γης. Ο άνθρωπος στη μεγέθυνση της παραγωγής θυσίασε την ποιότητα της ζωής του. Ληλάτησε τη φύση και εκείνη τον εκδικείται. Ανταποδίδει τα όμοια και ίσα. Η κακοποίηση του περιβάλλοντος, για μας τους Έλληνες, έχει ιδιαίτερη απαξία, διότι το φυσικό κάλλος της χώρας μας συναγωνίζεται τα επιτεύγματα του πνεύματος. Το φυσικό περιβάλλον είναι αναπόσπαστο τμήμα της ιστορίας και του πολιτισμού μας. Φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον συναιρούνται αρμονικά σε μια ενότητα, το Ελληνικό Κάλλος. Ευτυχώς όμως, όχι πολύ αργά, ήλθε η ώρα της εξέγερσης των συνειδήσεων, η οποία οδήγησε και στη λήψη μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος. Ο συνταγματικός νομοθέτης, με το άρθρο 24 του Συντάγματος, ανήγαγε ρητώς σε βασική υποχρέωση του Κράτους την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και για τη διαφύλαξή του επιβάλλει τη λήψη ιδιαίτερων προληπτικών ή κατασταλτικών μέτρων.

Η Πολιτεία, ανταποκρινόμενη στην υποχρέωση της αυτή, έχει ενσωματώσει στην εσωτερική έννομη τάξη της πλήθος διεθνών συμβάσεων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος. Αλλά άργησε να λάβει ιδιαίτερα ποινικά μέτρα κατά των

προσβολών του περιβάλλοντος. Οι εγκατασπαρμένες στον Π.Κ. διατάξεις που αφορούν τον εμπρησμό δασών (άρθρ. 265), την πρόκληση πλημμύρας (άρθρ. 268), τη δηλητηρίαση πηγών και νομής ζώων (άρθρ. 279 και 282), τη μετάδοση ασθενειών ζώων και φυτών (άρθρ. 283, 284 και 285), τη ρύπανση χώρων και οικοδομημάτων (άρθρ. 428), εμμέσως προστατεύουν ορισμένα μόνο στοιχεία του περιβάλλοντος.

Συστηματική, και ειδική για το θαλάσσιο περιβάλλον, ποινική προστασία εισήγαγε ο ν. 743/1977 «περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων». Κατά τη διάταξη του άρθρου 13 του νόμου αυτού τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών οι από πρόθεση προκαλούντες σοβαρή ρύπανση, εάν δε από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος ζημίας ή βλάβης σε πρόσωπα ή πράγματα τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους. Οι από αμέλεια γενόμενοι υπαίτιοι των ως άνω πράξεων τιμωρούνται με φυλάκιση. Ο ίδιος νόμος, στο άρθρο 1 παρ. 1 περ. ιδ' ορίζει ότι ως «ρύπανση» νοείται η παρουσία στη θάλασσα κάθε ουσίας, η οποία αλλοιώνει τη φυσική κατάσταση του θαλάσσιου ύδατος ή καθιστά τούτο επιβλαβές στην υγεία του ανθρώπου ή την πανίδα και χλωρίδα των βυθών και εν γένει ακατάλληλο για τις προβλεπόμενες, κατά περίπτωση, χρήσεις αυτού». Είναι φανερό ότι δεν τιμωρείται κάθε ρύπανση αλλά μόνον η «σοβαρά». Πότε η ρύπανση είναι «σοβαρά» κρίνει το δικαστήριο.

Η νομολογία του Αρείου Πάγου έχει κρίνει ότι συνιστά «σοβαρά» ρύπανση: η θόλωση του θαλάσσιου ύδατος και η ανάπτυξη παθογόνων μικροοργανισμών με συνακόλουθη μείωση της ποσότητας του οξυγόνου που είχαν ως αποτέλεσμα να προκληθεί ζημία στα φύκια και οστρακοειδή (Α.Π. 733/84), η απόρριψη πετρελαιοειδών και απορριμμάτων κατά τον καθαρισμό του πλοίου (Α.Π. 813/80), η απόρριψη αποβλήτων χαρτοβιομηχανίας εκ χρωστικών και χημικών ουσιών (Α.Π. 1493/83) και η απόρριψη λυμάτων ξενοδοχείου χωρίς προηγούμενη επεξεργασία (Α.Π. 1371/83). Βασική μορφή του εγκλήματος είναι η πρόκληση σοβαρής ρύπανσης, επιβαρυντικές δε περιστάσεις, μεταβάλλουσες επί το αυστηρότερο τα πλαίσια της δικαστικής επιμέτρησης της ποινής, είναι ο από τη ρύπανση κίνδυνος ζημίας ή βλάβης σε πρόσωπα ή πράγματα.

Για τους από αμέλεια γενόμενους υπαίτιους ρύπανσης του θαλάσσιου περιβάλλοντος προβλέπεται ποινή ηπιότερη (φυλάκιση από 10 ημέρες έως πέντε έτη). Ιδιαίτερα πρέπει να επισημανθεί ότι ο νόμος για τους από αμέλεια γενόμενους υπαίτιους σοβαρής ρύπανσης προβλέπει και δυνητική δικαστική άφεση της ποινής,

δηλαδή επιτρέπει στο δικαστήριο να μη καταγνώσει σ' αυτούς καμία ποινή, εάν, «οικεία βουλήσει», εξουδετερώσουν τη ρύπανση και αποτρέψουν κάθε δυναμένη να επέλθει βλάβη ή ζημία ή με τη γρήγορη αναγγελία προς την αρχή συντελέσουν στην εξουδετέρωση της ρύπανσης. Όμοια ρύθμιση περιέχει και ο Π.Κ. (άρθρ. 267) για τον από αμέλεια υπαίτιο εμπρησμού. Τέλος, ο νόμος, για να διευκολύνει την ανακάλυψη των υπαιτίων ρύπανσης, προέβλεψε ότι πρόσωπα τα οποία συμπράττουν και οπωσδήποτε υποβοηθούν στην ανακάλυψη των υπαιτίων δικαιούνται αμοιβής.

Συστηματικότερη και ευρύτερη ποινική προστασία του περιβάλλοντος -και όχι μόνον του θαλάσσιου- εισήγαγε ο ν. 1650/1986 «Για την προστασία του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, κατά το άρθρο 28 του νόμου αυτού, τιμωρείται με φυλάκιση και χρηματική ποινή όποιος από πρόθεση ή αμέλεια: α) προκαλεί ρύπανση ή υποβαθμίζει το περιβάλλον με πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ' εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων διαταγμάτων και υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων, β) ασκεί δραστηριότητα ή επιχείρηση χωρίς την απαιτούμενη, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ' εξουσιοδότηση του εκδιδόμενων διαταγμάτων και υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων, άδεια ή έγκριση, ή υπερβαίνει τα όρια της άδειας ή έγκρισης που του έχει χορηγηθεί και υποβαθμίζει το περιβάλλον. Και των δύο νομοτυπικών μορφών του εγκλήματος προβλέπεται ως ουσιαστικό στοιχείο, όχι μόνο πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στο νόμο ή η άσκηση δραστηριότητας ή επιχείρησης, χωρίς την απαιτούμενη άδεια ή έγκριση, αλλά και η επέλευση ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Ο ίδιος ο νόμος (άρθρο 2) ορίζει ότι ως περιβάλλον μεν νοείται το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλοεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες, ως ρύπανση δε (νοείται) η παρουσία στο περιβάλλον ρύπων, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας, σε ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια που μπορούν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία του ανθρώπου, στους ζωντανούς οργανισμούς και στα οικοσυστήματα ή υλικές ζημιές και γενικά να καταστήσουν το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του.

Τέλος, ως υποβάθμιση του περιβάλλοντος ορίζεται η πρόκληση ρύπανσης ή

οποιασδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον, η οποία όμως είναι πιθανόν να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες. Ειδικά, όσον αφορά την από πρόθεση πρόκληση ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος, προβλέπεται και ότι αν από το είδος ή την ποσότητα των ρύπων ή από την έκταση και τη σημασία της υποβάθμισης του περιβάλλοντος δημιουργήθηκε κίνδυνος θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή, αν δε επήλθε ο θάνατος ή βαριά σωματική βλάβη του ανθρώπου, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματική ποινή.

Σημαντική είναι η ρύθμιση που εισάγει ο νόμος εν σχέσει με την παράσταση πολιτικής αγωγής. Διευρύνει τον κύκλο των προσώπων που νομιμοποιούνται να παραστούν στο δικαστήριο και υποστηρίζουν την κατηγορία. Ειδικότερα, ορίζει ότι ως πολιτικώς ενάγων μπορεί να παρίσταται και το Δημόσιο, οι Ο.Τ.Α., στην περιφέρεια των οποίων τελέσθηκε η προσβολή του περιβάλλοντος, και το Τ.Ε.Ε., ανεξάρτητα αν έχουν υποστεί περιουσιακή ζημία. Αίτημά τους μπορεί να είναι η αποκατάσταση των πραγμάτων, στο μέτρο που είναι δυνατή. Η παράσταση των φορέων αυτών δεν αποκλείει την παράσταση του ιδιώτη, ο οποίος έχει ζημιωθεί αμέσως από την αξιόποινη προσβολή του περιβάλλοντος.

Ειδικά προβλήματα:

α. Έχει ανακύψει το ζήτημα: ποίο είναι το έννομο αγαθό που άμεσα προστατεύεται με την ποινικοποίηση των προσβολών του περιβάλλοντος. Το περιβάλλον καθ' εαυτό ή τα έννομα αγαθά της ζωής και της υγείας του ανθρώπου; Κατά την ανθρωποκεντρική αντίληψη το περιβάλλον προστατεύεται ως χώρος - φυσική υπόθεση συντηρήσεως των ατομικών εννόμων αγαθών της ζωής και της υγείας του ανθρώπου. Κατά την αντίληψη αυτή δεν επιδιώκεται η προστασία του περιβάλλοντος καθ' εαυτό, ως αυταξίας, αλλά η εξασφάλιση των όρων της ζωής, της υγείας και της ευχάριστης διαμονής του ανθρώπου. Κατά την οικολογική θεώρηση των πραγμάτων, οι ποινικές διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος αποσκοπούν στην

προστασία ενός υπερατομικού/κοινωνικού εννόμου αγαθού ως αυταξίας. Το περιβάλλον προστατεύεται ως αυτοτελές έννομο αγαθό, ανεξάρτητα από την ενδεχόμενη βλάβη της ζωής και της υγείας των ανθρώπων. Οι νόμοι 743/1977 και 1650/1986 προστατεύουν το περιβάλλον ως αυτοτελές έννομο αγαθό, αφού τιμωρούν τη ρύπανση και υποβάθμισή του, ανεξαρτήτως της προκλήσεως ή μη βλάβης ή κινδύνου βλάβης στη ζωή και στην υγεία του ανθρώπου, η βλάβη ή η διακινδύνευση των οποίων απλώς τιμωρείται αυστηρότερα.

Η αποδοχή της μιας ή της άλλης αντιλήψεως έχει σημασία για την ερμηνεία των ως άνω διατάξεων και την εκτίμηση της απαξίας των προσβολών του περιβάλλοντος, ιδία όταν από αυτές δεν προκλήθηκε βλάβη ή κίνδυνος βλάβης στη ζωή και την υγεία των ανθρώπων.

β. Την ποινική προστασία του περιβάλλοντος, ιδίως όπως έχει καταστρωθεί στο άρθρο 28 του ν. 1650/1986, χαρακτηρίζει κάποια αοριστία ως προς την περιγραφή της νομοτυπικής μορφής των προσβολών του, αφού για την περιγραφή της πράξης ή παράλειψης, της δραστηριότητας ή επιχείρησης που προκαλούν ρύπανση ή υποβαθμίζουν το περιβάλλον, γίνεται παραπομπή σε κανονιστικές ρυθμίσεις που εκδίδονται από τη Διοίκηση κατ' εξουσιοδότηση του νόμου αυτού, έτσι ώστε το άρθρο 28 να καταντά, όσον αφορά την περιγραφή της αξιόποινης συμπεριφοράς, «νόμος εν λευκώ». Η ρύθμιση αυτή, που έχει επιβληθεί από την ανάγκη της διαρκούς προσαρμογής της ποινικής προστασίας στη δυναμική της εξέλιξης της τεχνολογίας, η οποία δημιουργεί νέους κινδύνους και νέες μορφές προσβολής του περιβάλλοντος, είναι αμφιβόλου συμβατότητας προς το πνεύμα της διάταξης του άρθρου 8 παρ. 1 του Συντάγματος που επιβάλλει και την ακριβή και σαφή περιγραφή της ανθρώπινης συμπεριφοράς για την οποία απειλείται ποινή.

γ. Το περιβάλλον συντίθεται από επί μέρους στοιχεία, πολλά από τα οποία διακρίνονται για την κινητικότητά τους (όπως ο αέρας και τα νερά ποταμών και θαλασσών). Τα στοιχεία αυτά μεταφέρουν τη ρύπανση ή μόλυνση από κράτος σε κράτος, έτσι ώστε η ποιότητα του περιβάλλοντος μιας χώρας να επηρεάζεται από τη ρύπανση ή μόλυνση που εξάγουν οι γειτονικές χώρες. Η κατάσταση αυτή επιβάλλει τη συνεργασία των εμπλεκόμενων κρατών. Προς την κατεύθυνση αυτή έχουν υπογραφεί πολλές διεθνείς συμβάσεις που αφορούν ιδίως την προστασία της Μεσογείου θαλάσσης. Η διεθνής όμως συνεννόηση και συνεργασία δεν έχει καταλήξει στη λήψη

και συγκεκριμένων κατασταλτικών ποινικών μέτρων. Η ελληνική πολιτεία θα μπορούσε (και θα έπρεπε) τις κατά του περιβάλλοντος αξιόποινες προσβολές να έχει εντάξει στα καλούμενα εγκλήματα της παγκοσμίου δικαιοσύνης του άρθρου 8 του Π.Κ., για τα οποία οι ελληνικοί ποινικοί νόμοι εφαρμόζονται σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς, ανεξάρτητα από τους νόμους του τόπου τέλεσης ή της τέλεσης αυτών σε πολιτειακώς ασύντακτη χώρα ή στα διεθνή ύδατα ή το διεθνή εναέριο χώρο.

δ. Για την αποτελεσματική ποινική προστασία του περιβάλλοντος χρειάζεται οι διωκτικές υπηρεσίες και τα ποινικά δικαστήρια να έχουν ειδικές γνώσεις και εμπειρία για να κατανοήσουν τις μορφές προσβολής και προ παντός να αξιολογήσουν την επιβλαβή επίδραση αυτών στο περιβάλλον. Και αν δεν πρέπει ή δεν μπορούμε ακόμη να έχουμε ειδικές διωκτικές αρχές και ειδικά δικαστήρια, μπορούμε να θέσουμε στη διάθεση των εισαγγελικών αρχών και των δικαστηρίων τις υπηρεσίες επιστημόνων με ειδικές γνώσεις και εμπειρία σε οικολογικά ζητήματα. Οι Εισαγγελίες Πρωτοδικών Αθηνών και Θεσσαλονίκης έχουν συστήσει ειδικά γραφεία δίωξης και εποπτείας εφαρμογής της νομοθεσίας περί προστασίας του περιβάλλοντος, των γραφείων δε αυτών προΐστανται εισαγγελικοί λειτουργοί με έντονη οικολογική ευαισθησία και συνείδηση, οι οποίοι, κατά περίπτωση, προσφεύγουν στις γνώσεις και την εμπειρία ειδικών επιστημόνων.

Η δόμηση ενός συστήματος ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος υποβοηθεί μεν τη λύση αλλά δεν λύνει το πρόβλημα. Χρειάζεται η ευαισθησία και η πνοή του ανθρώπου, η οποία θα ενεργοποιήσει το σύστημα. Η αποτελεσματική ενεργοποίηση του ποινικού και κάθε άλλου συστήματος προστασίας του περιβάλλοντος προϋποθέτει έντονη και γρηγορούσα περιβαλλοντική συνείδηση και υψηλό αίσθημα ηθικής ευθύνης και αλληλεγγύης προς τις μέλλουσες γενεές των οποίων τη μοίρα θυσιάζουμε στη δική μας απληστία. Το πρόβλημα της προστασίας του περιβάλλοντος καταντά να είναι πρόβλημα παιδείας, καλλιέργειας και πνευματικού επιπέδου του λαού.

Το άρθρο δημοσιεύθηκε στο Περιοδικό «ΗΛΙΑΙΑ» στο τεύχος Απριλίου 2008, σ. 23-24 και 45.